

علیرضا عباسی و قرآن نفیس کتابخانه ی آستان قدس رضوی

پدیدآورنده (ها) : هراتی، محمدمهدی

هنر و معماری :: نشریه نگره :: بهار و تابستان ۱۳۸۵ - شماره ۲ و ۳ (ISC)

صفحات : از ۵ تا ۱۴

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1378825>

تاریخ دانلود : ۱۴۰۵/۰۵/۱۴

کاربر گرامی، فایل دانلود شده فقط برای استفاده شخصی است، از نشر آن خودداری فرمایید.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه **قوانین و مقررات** استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

مقالات مرتبط

- تأملی بر نسبت اکسپرسیونیسم با مذهب پروتستان
- بررسی ویژگی‌های هندسی گره در معماری اسلامی
- اثر هنری و رویکرد بازتاب در جامعه شناسی هنر (مطالعه موردی: نگاره بهرام گور در قصر هفت گنبد، ۸۱۳ ه.ق)
- واکاوی مفهومی پوستره‌های سیاسی در ایران، از منظر مکتب فرانکفورت (با تأکید بر اندیشه‌های والتر بنیامین)
- بررسی اندیشه‌های اکسپرسیونیستی در شعر شاعران برجسته زن معاصر
- تحلیل بصری عنصر فرشته در آثار استاد محمود فرشچیان
- تأثیر گوستاو مالر بر آهنگسازان مکتب دوم وین
- مطالعه بازتاب تحولات اجتماعی بر نقاشی انتزاعی معاصر ایران، با تکیه بر رویکرد بازتاب ویکتوریا الکساندر (مطالعه موردی: حراج هنری تهران)
- عکاسی زیارتی از قدیم تا دوران معاصر
- جامعه شناسی اثر هنری
- نقد و بررسی دیدگاه دیویی درباره هنر اجتماعی و جامعه شناسی هنر

عناوین مشابه

- مطالعه تطبیقی آرایه‌های تزئینی و ترکیب بندی صفحات فاتحه‌الکتاب دو قرآن نفیس دوره صفوی (قرآن شماره ۱۲۶ کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی و قرآن شماره ۳۹ کتابخانه و موزه ملی ملک)
- بررسی آماری و نمونه‌ای جلد‌های نفیس کتابخانه آستان قدس رضوی
- ب: دو نسخه نفیس در دست مرمت و بازسازی در کتابخانه آستان قدس رضوی
- گزاره‌ای از قرآن‌های خطی و اسناد بازیافته کتابخانه آستان قدس رضوی
- چگونگی واریسی پنج برگ وقفی قرآن بایسنغری در کتابخانه آستان قدس رضوی به استناد مهرها و عرض دیده‌ها
- فاضل بسطامی و فهرست کتب خطی وقفی او به کتابخانه‌ی آستان قدس رضوی
- بررسی و تحلیل نقوش تذهیب قرآن ابراهیم سلطان (نسخه‌ی محفوظ در کتابخانه‌ی آستان قدس رضوی)
- وقف نامه‌های قرآن و طبقات زنان واقف کتابخانه آستان قدس رضوی
- تحلیل و بررسی تصاویر نسخه خطی مصور هفت اورنگ جامی موجود در مخزن مخطوطات کتابخانه آستان قدس رضوی
- مطالعه رابطه بین آگاهی از علم ارگونومی با میزان آسیب‌های اسکلتی - عضلانی کتابداران سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

علیرضا عباسی و قرآن نفیس کتابخانه ی آستان قدس رضوی

محمد مهدی هراتی *

چکیده

این مقاله به توصیف یکی از قرآن های نفیس کتابخانه ی آستان قدس رضوی می پردازد . قرآن شریف مزبور (باشماره ۱۰۷) به قلم خوشنویس برجسته و ممتاز عصر صفوی ، علیرضا عباسی نوشته شده است . اگرچه علیرضا عباسی در مقاله حاضر ، به طور مختصر معرفی شده ولی اثر گرانمایه و ماندگار او که عمری بیش از چهار صد سال دارد ، از نظر آیه نگاری ، قواعد خوشنویسی ، آرایه ها در تذهیب و مهمتر از همه دلایل زیبایی شناسانه آن به طور مشروح مورد مطالعه قرار گرفته است . نمونه های تصویری از کتابت و تذهیب قرآن ۴۳۴ ورقی مذکور کمک می کند تا خواننده با برنامه ریزی هوشمندانه ی کتابت و جمال شناسانه علیرضا عباسی به عنوان رییس کتابخانه ی شاه عباس صفوی کاملاً آشنا گردد .

واژگان کلیدی

قرآن کریم ، آستان قدس رضوی ، علیرضا عباسی ، خوشنویسی ، صفویه

مقدمه

گیری تشکیلات موقوفه ای گسترده است به نام چهارده معصوم که از محل اموال خالصه خود برقرار می کند.

شاه عباس در این تصمیم بزرگ، کلیه کتاب های مذهبی و ادعیه عربی و تمامی قرآن های خطی بسیار نفیس را و از جمله مصاحف کوفی منسوب به ائمه و نیز همه قرآن های نفیس به خط استادان و هنرمندان اعصار مختلف را که در کتابخانه خود جمع کرده بود وقف و تقدیم آستانه امام هشتم علی ابن موسی (ع) می کند و نیز کلیه نسخه های خطی مذهب و نفیس فارسی و تاریخی و ادبی به خط استادان قبل از صفویه و همین طور آثار عصر صفوی را همراه با ۱۱۶۲ قطعه ظروف چینی را به آستانه شیخ صفی الدین اردبیلی وقف می کند. این مطالب را اسکندربگ منشی درعالم آرای عباسی آورده و اشاره دارد که وقف نامه های ذیر بط نیز با نظارت شیخ بهایی توسط ملاجلال منجم باشی تنظیم و احتمالا در دفتری هم سپایه ی آن ها ذکر شده است. ملا جلال منجم همان کسی است که بعد از فعالیت های عمرانی دربارگاه رضوی و شهرشهد و شهرهای نزدیک به مشهد، از سوی شاه عباس مأموریت می یابد تا به اتفاق علیرضا عباسی و شیخ بهایی برای باز سازی و احیای رصد خانه مراغه، سرپرستی عملیات لازم را عهده دار شوند که با ارتحال شاه عباس در ۲۲ شوال ۱۰۳۰ ه.ق موضوع ناتمام باقی می ماند.

معرفی علیرضا عباسی

علیرضا عباسی که یکی از بزرگترین استادان هفت قلمی صاحب سبک در کتابت و کتبیبه نگاری قرآن است از این سعادت برخوردار شد تا در خراسان و در ارض اقدس رضوی، سالیانی چند منشأ خدماتی بارز و ارزشمند باشد و با هدایت و هم نفسی شیخ بهاء الدین محمد عاملی^۱ حاصل انگشتان این هنرمند نامی همگام با ذوق بی مثال آن حکیم فرزانه، در آن شهر و بارگاه عشق و ارادت، چنان شور آفرینی و شکوهی پدید آورد که شایسته قبول درگاه آن امام همام باشد.

علیرضا عباسی^۲ در هنر خوشنویسی چنان درخشید که آوازه هنرمندی او سبب شد تا فرهاد خان قرامانلو از سرداران هنر دوست شاه عباس صفوی او را به ملازمت برگزید اما وقتی حسن خط و زیبایی آثارش مورد توجه شاه صفوی قرار گرفت

بعد از حلول دین مبین اسلام در ایران، برای جاودانگی هریک از حرکت های مهم دینی و اجتماعی و فرهنگی و به یمن آغاز آن، به یادگار مسجدی را با طراحی و معماری ویژه ای بنا و یا نوشتن قرآنی را با کتابت احسن شروع می نمودند و گاهی هم هردو را، بدین صورت که مسجدی می ساختند و تدارک قرآنی را توسط مجموعه ای از بهترین استادان کتابت فراهم و برآن وقف می کردند. مورخان در طول تاریخ، نمونه های فراوانی را ثبت کرده اند که از آن جمله می توان به کتابت قرآنی در زمان قبول ولایت عهده ی امام هشتم (ع) در مرو اشاره کرد که شالوده نخستین کتابت قرآن را بر روی کاغذ ایرانی پی افکند. در حدود ۲۴ سال پیش وقتی که راقم این سطور سرگرم تحقیق و جستجو در خصوص تدارک تألیف کتاب^۳ تجلی هنر در کتابت بسمله^۴ به منظور بررسی تحولات کتابتی در قرآن های کتابخانه مبارکه آستان قدس رضوی بود در مراجعات مکرر از وجود قرآن شماره ۱۰۷ به خط علیرضا عباسی آگاه شد.^۵ قرآنی که به فرمان شاه عباس کبیر آغاز و پس از اتمام، وقف روضه رضوی شده است.^۶

قرآن شماره ۱۰۷ اثر خوشنویس برجسته علی رضا عباسی رئیس کتابخانه شاه عباس صفوی علیرضا عباسی کتابت شده است و شرحی از آن در ابتدای قرآن توسط مرحوم میرزا فضل الله صحافی باشی صحاف آستانه متبرکه رضوی به صورتی بدیع و زیبا کتابت شده است. ایشان ضمن آن کتابت به آسیب دیدگی صفحات و دلایل مرمت و احیای آن اشارت کرده و در میانه همین صفحه قسمتی از ترنج مطموس^۷ از کاغذ اصلی اثر را که به خط علیرضا عباسی و به وقف قرآن توسط شاه عباس صفوی اشاره شد و صالی نموده و توضیحات لازم را نیز در پیرامون آن به کتابتی بدیع آورده اند و در آن متذکر شده اند که سه صفحه آسیب دیده از آن مصحف شریف را به همان صورت اولیه در آخر قرآن قرار داده اند تا صورت سابقه و کیفیت مرمت و نیز شدت آسیب دیدگی و انطماس بر بینندگان اثر مشهود باشد.

اسکندر بیگ منشی در کتابت عالم آرای عباسی که عملاً وقایع نگاری عهد شاه عباس را به عهده داشته از مرقومه شاه عباس و نثری که او پس از توقیف در برقراری امنیت و آرامش در مرزهای شرقی و غربی کشور دارد خبر می دهد و آن شکل

۱- این قرآن توسط مرحوم سید محمد روحانی به راقم این سطور معرفی گردید.

۲- از جمله فعالیت های شاه عباس کبیر اعزام دانشمند جلیل القدر شیخ بهایی به مدت ۲ سال برای توسعه سازماندهی و بازسازی بارگاه رضوی و رفع خرابی ها و خسارت هایی که از سوی ازبک های شیبانی مسلط بر ماوراء النهر به وجود آورده بودند می توان نام برد.

در این مأموریت علیرضا عباسی خوشنویس معاصر نیز همراه شیخ بهایی بود.

۳- مطموس: اصطلاح خاص نسخه شناسی، به معنای ساییده شده، کهنه شده.

۴- علیرضا عباسی متولد تبریز و در نستعلیق شاگرد محمد حسین تبریزی بود که پس از انتصاب به سمت خوشنویس مخصوص شاه عباس دستور یافت که علاوه بر خطوطی که می نوشت، خط نستعلیق را دوباره مدنق نماید. تا جایی که در اندک زمانی به جایی رسید که خط او از آثار میرعلی قابل تفکیک نبود.

صحافی‌اشی است که با مثنی سازی از اصل نمونه مطموس و آسیب دیده، توانسته اند تذهیبی مرصع و نوکار را براساس اصل نمونه سازی کنند. کتابت محکم و استوار آیات سبحانی به

تصویر ۱

قلم علیرضا عباسی در این مصحف شریف با برخورداری از جمال شناسی کتابت احسن^۱ همراه است بدین ترتیب که در حرکت ها و مناسبت های خاص هریک از الفاظ آیات با توجه به هویت مفهومی هریک از آن ها، پدید می آید که بیانگر نوعی ارتباط ترکیبی را هم در هر سوره ایجاد کرده که تاکنون بی سابقه بوده است.

به عبارت دیگر کاتب صاحب نام با الهام از احادیث و اخبار منقول از حضرت پیامبر اعظم (ص) و دستوره های کتابتی حضرت علی علیه السلام، در راه تبیین و شناخت پایه استوار این هنر ارجمند قدسی اهتمامی ویژه مبذول داشته است.

در بررسی هریک از اجزای کتابت شده آیات این مصحف، گردش های خاص قلم نی او حکایت از سطر نویسی های ویژه و کشش ها و حرکت های استادانه قلم کاتب در خلق ترکیب های تازه ای دارد که نظیر آن ها در سایر آثار استادان پراواره گذشته کمتر مشاهده می شود.

شیوه کلی کتابت در این مصحف بهره گیری از قلم زرین مخر و قلم به سیاهی است که به طور متناوب

و در سال ۱۰۰۱ ه ق برابر با ۱۵۹۷ میلادی در سلک مقربان مخصوص او به خلعت فاخر سرافراز شد و در نزد شاه عباس، ترقی بسیار کرد تا آن جاکه شاه دستور داد عده ای از استادان خوشنویسی آن عصر نظیر محمد رضا امامی، محمد صالح اصفهانی و عبدالباقی تبریزی باید زیر دست او خط ثلث بیاموزند و چون به سمت خوشنویس مخصوص شاه عباس منصوب شد به همین سبب آثار خود را با امضای «علیرضا عباسی» مشخص کرد. علیرضا عباسی تا پایان عمر در سفر و هنگام جنگ و صلح به همراه شاه عباس قرار گرفت و در زمره مقربان مخصوص او بود، به طوری که به «شاهنواز» ملقب شد.

بعضی ویژگی های قرآن به خط علیرضا عباسی
این مصحف شریف که در گنجینه قرآن های کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی نگهداری می شود در ۸۶۸ صفحه (۴۳۴ ورق) و در قطع سلطانی و هر صفحه در ۱۰ سطر یکی به زر و یکی به سیاهی به خط محقق جلی کتابت شده است و در طری سالیان در داخل حرم مطهر مورد استفاده قرار می گرفته است (تصویر ۱).

کثرت استفاده توسط زائرین سبب آسیب دیدگی صفحات و انطماس خطوط به خصوص کتابت های زینگار آن شده است اما به طور کلی آیه نگاری های کتابتی آن به قلم سیاهی از موقعیت ماندگاری بیشتری برخوردارند.

این قرآن در تاریخ ۱۲۱۵ هجری قمری بنا به دستور ریاست وقت کتابخانه توسط استاد فضل اله صحافی‌اشی (جد خاندان محترم عتیقی) مرمت و احیا شده که برخی از مستندات زیر بط در صفحات پایانی و نیز در گزارش چگونگی امر مرمت و احیاء در نخستین صفحه آن آمده است.

در گزارش کامل یک صفحه ای که به خط ثلث میرزا فضل الله صحافی‌اشی کتابت شده ضمن اشاره به آسیب دیدگیهای این مصحف نفیس، قسمتی از اصل کتابت علیرضا عباسی متضمن فرمان شاه عباس برای کتابت قرآن، در ترجمی شکل اما مطموس در میانه صفحه و صالی شده دیده می شود.^۱

بعد از صفحه گزارش صحافی‌اشی، در دو صفحه تذهیب مرصع متناظر، فهرست سور قرآنی قرار دارد که حاصل تلاش و اهتمام فضل اله

۱- این قرآن نفیس در مجموعه ای منتخب به زودی توسط فرهنگستان هنر و مرکز آفرینشهای هنری آستان قدس رضوی منتشر می گردد.

تصویر ۲

در هر صفحه به وسیله کاتب در نهایت زیبایی ودقت اجرا شده است. کتابت در هر صفحه از این مصحف شریف به صورت ده سطری است که به تناوب به سیاهی و زرمحرر است و اگر هر دو صفحه را با یکدیگر مورد بررسی قرار دهیم نحوه سطر بندی و کتابت بدین گونه است که سطور زرین قلم هر صفحه در مقابل سطر بندی و کتابت به سیاهی قلم قرار می گیرد. به این ترتیب کاربرد همین «تناوب ها» در صفحه مقابل نیز توازن مطلوبی را فراهم می کند که نسبت به سطر بندی صفحه قبل، وارونه است.

بر اساس این شیوه کتابت سطرهای اول سمت راست، از ابتدای نخستین سوره بقره، به قلم سیاهی است و کتابت نخستین سطر در صفحات سمت چپ به قلم زرین و تحریر موثین به سیاهی است (یعنی تمام آیات قرآنی در این صفحات به قلم زرین با دورگیری بوسیله مرکب انجام شده است). بر همین اساس در سطرهای آخر هر یک از صفحات به ترتیب در صفحه راست به قلم زرو تحریر و در صفحات سمت چپ نیز کتابت سطر آخر به قلم سیاهی و با مرکب به اتمام رسیده است. اجرای چنین طرحی عظیم (۸۶۸ برگ)، حکایت از مطالعه، مدیریت و درایتی فاخر می کند و نشان از تلاشی آگاهانه و بی بدیل در حوزه اقلام موزون و

تصویر ۳

ایجاد توازن های صدر و ذیل در کرسی
سطر بندی با ترکیب های محکم و استوار حروف و
مدات (کشیده ها) قرینه انتهای

حفظ و رعایت ترکیب های قرینه در سطر اول
و آخر صفحه به قلم های زرین محرر و الوان و
مدات قرینه انتهای

اعجاز کاتب اثر دارد .

تمام صفحات این قرآن مرمت و احیا و متن حاشیه شده اند و در آخر قرآن چند صفحه از اوراق اصلی با همان آسیب دیدگی ها باقی است و مقایسه صفحات آسیب دیده با آنچه که مرمت شده اند چگونگی «شیوه احیا و مرمت های استادان مثل اصل» را برای امروز مطرح می کند .

زیباشناسی و شرح فنون آیه نگاری های قرآن به خط علیرضا عباسی

با توجه به اینکه روش های کتابتی آیه نگاری های این مصحف شریف دو صفحه ای برنامه ریزی شده است برای درک کیفیت رموز و فنون به کار گرفته در سطر بندیها و ترکیب های مختلف آیات ۴۲ تا بخشی از ۴۸ سوره مبارکه بقره را به عنوان نمونه بررسی می کنیم .

زیباشناسی های کتابتی آیات ۴۲ تا ۴۸ سوره مبارکه بقره:

پدیده کتابتی حسن مجاورت « کاف نفیری » الف و لام و عین معقوده .

سطر اول : کتابت به قلم سیاهی ، حسن مجاورت « کاف نفیری » ، توازن ص و الف و لامهای افزاشته .

تصویر ۴

ایجاد توازن و تعادل کتابتی در صدر و ذیل کرسی و سطر بندی خلوت و جلوت با استفاده عین معقوده الف و لامهای آیات

ایجاد تعادل خلوت و جلوت با ترکیب انواع عین و کاف نفیری ميم واو مرسل به قلم زر محرر

دو قرینه سازی کتابتی با حروف کاف ، واو ، الف ، لام ، ميم و کاف

تصویر ۵

«تقارن جانی» و پدیده های کتابتی «حسن مجاورت» در دو سطر مجدول به اقلام سیاهی و زر محرر

تقارن جانی همراه با پدیده «حسن مجاورت» و «موازنة میان سطر» حروف ها ، قاف ، ميم واو مرسل

قرینه سازی جانی مضاعف با پدیده «حسن مجاورت» و توازن سطر بندی زرین قلم سطور دوم و چهارم

تقارن جانی همراه با پدیده کتابتی « حسن وضع» یا رعایت « سواد و بیاض» و موازنه میان سطرهای عین ميم ، واو ، قاف (توازن و سطر بندی پنجم و هفتم)

تقارن جانی مضاعف و میانی همراه با پدیده پیوند «ف و عین» در وسط سطر و توازن سطر بندی زرین قلم چهارم و ششم

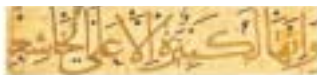
تقارن جانی مضاعف و میانی همراه با پدیده پیوند الف و عین در ابتدا و انتهای سطر

تقارن جانی و ایجاد پدیده سواد و بیاض با استفاده از ترکیب الف و لامهای افزاشته و کاف و لامهای افزاشته و کاف نفیری به قلم زرین

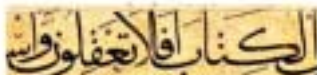
تقارن جانی و ایجاد توازن میان سطرهای همراه با پدیده سواد و بیاض با میزان بندی ترکیبی با « کج کاف » و واو ، ميم ، فای پای معکوس

تقارن جانی با پدیده سواد و بیاض در تمام سطر زرین قلم همراه با قرینه سازی ترکیبی با سطر اول که سیاهی قلم (این حالت را قرینه شب و روزهم گفته اند)

۱- کاف نفیری : این کاف را به کاف شیپوری و کاف مسطح هم گفته اند که سرکش و حرف ک خمیده شده است .

پدیده های کتابتی حسن مجاورت

پدیده های کتابتی حسن تشکیل با بازیهای حرکت قلم

پدیده حسن تشکیل با ترکیب الف و عین

تصویر-۴ زیبا شناسی کتابتی آیات ۴۲ تا بخشی از آیه ۴۸

سطر دوم : کتابت به قلم زر و تحریر به سیاهی
پدیده «حسن تشکیل» بازی ها و حرکت های قلم
همراه با میم های مرسل : تقارن سر واو و قاف
والف های افراشته .

سطرسوم : کتابت به قلم سیاهی تقارن جانبی
همراه با پدیده «حسن محاورت» و موازنه میان
سطری .

سطر چهارم : قرینه سازی جانبی مضاعف با پدیده
« حسن مجاورت» و توازن سطر بندی سطور دوم
و چهارم .

سطر پنجم : تقارن جانبی همراه با پدیده کتابتی
«حسن وضع» با رعایت سواد بیاض .

پدیده کتابتی «حسن وضع» موازنه میان سطری
حروف و توازن سطر بندی سطر بندی سطر پنجم
و هفتم .

سطر ششم : تقارن جانبی مضاعف و میانی ، توازن
سطر بندی اقلام زرین قلم محرر در سطرهای چهارم
و ششم با «پدیده حسن وضع» حروف و ممیزه های
آن ها بیانگر مفهومی عدل و شفاعت است ضمناً
در طراحی حروف عدل حالتی از ترازو در سنجش
هم احساس می شود کاربرد طلا در کتابت واژه
« شفاعت» نشان روشنائی جاودان و حذف ظلمت
و ظلم است .

پدیده حسن تشکیل با ترکیب الف و عین در ابنتی
و انتهای سطر هفتم که به لحاظ مفهومی به توازن
معنایی ختم می شود که نوعی اعجاز کتابتی بی
نظیر است .

سطر هفتم : تقارن جانبی و میانی همراه با پدیده های
حسن تشکیل و پیوند الف و عین در ابتدا و انتهای
سطر و نیز توازن میان سطرهای بین ۷ و ۵.

سطر هشتم : ایجاد تقارن جانبی همراه با پدیده
سووبیاض در ترکیبی از توازن الف و لام های افراشته
و کاف های نفیری به قلم زر و تحریر سیاهی .

سطر نهم : تقارن جانبی و ایجاد توازن میان سطری
همراه با پدیده سواد و بیاض و میزان بندی ترکیبی
با " گج کاف" میم و واو مرسل و یاء معکوس .

سطر دهم : تقارن جانبی با پدیده سواد و بیاض
و توازن دو گانه در تقسیمات اول و دوم و چهارم

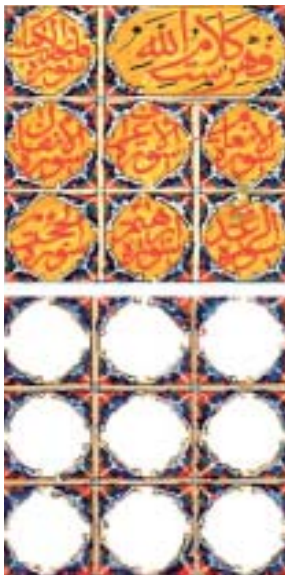
تصویر ۷ - ایجاد توازن و تعادل کتابتی در آیه نگاری این سطر و استفاده از قرینه سازی با انواع دیگری از کافهای موسوم
به نفیری و میم مرسل با کتابت به قلم زرین محرر

تصویر ۸ - اسامی سور در داخل خانه بندی
به خط ثلث و قلم شنجرف وزمینۀ زر در شمسه
مرکزی لت اول دعای قبل از تلاوت قرآن به خط
ثلث و قلم شنجرف و در شمسه لت دوم دعای
قرائت کلام الله به همان خط و رنگ کتایت شده
است . در لت دوم خانه بندی با پنجاه و هشت
قسمتی واسامی سور قرآنی و فواصل بین جداول
خانه بندی یا نقوش بازوبندی مزین به اسلیمی و
لاجورد و الوان است .

تصویر ۱۱

تصویر ۱۰

تصویر ۹

مربع های
آسمانی و چلیپایی

و پنجم همراه با کاف نفیری وحاء و جیم قرینه .

فنون وآرایه ها در تذهیب فهرست سور قرآن

دو منزل تذهیب مرصع قرینه با نقشبندی خانه بندی ، در ابتدای این قرآن ، نوعی فهرست سور قرآنی دیده می شود (تصویر ۸) که در صفحه نخست با خانه بندی ۵۷ قسمتی با اسامی سوره های قرآنی مزین است . در نخستین خانه بندی ، از ترکیب دو خانه ، در نقشی باز و بندی عبارت « فهرست کلام الله » کتابت شده که در اندازه دو برابر خانه های مربع شکل به خط ثلث و قلم شنجرف آمده است . در «لت» دوم خانه بندی با ۵۸ قسمت آغاز شده است که اسامی بقیه سور قرآن به همان و قلم پیشین مزین است . فواصل بین جدول های خانه بندی با نقوش با روبندی مزین به اسلیمی و لاجورد و الوان مختلف است . در هر لت سه نوع جدول به توالی هم ترسیم شده که عبارتند از:

الف : جدول های دواله متداخل چهار تحریر که سه تحریر از آن به شنجرف و سیاهی و دوتحریر مویین به سیاهی و یک تحریر هم به زر دارد .

ب: جدول های دواله پهن با تحریرهای زنگار و سیاهی و تحریر به شنجرف و سیاهی و دانه نشان .

ج : جدول های تذهیبی با عناصر ظریف گل و برگ پیچان و تحریر الوان .

لازم به یاد آوری است که نقشبندی های باز و بندی و چلیپایی مزین به اسلیمی و لاجوردی و زرو سرنج ملهم از مربع آسمانی و نماد کعبه و نقطه هستی در هنر آفرینی شیعی است . کعبه که در هنرهای ملی ایرانی در شکل کلی مربع یاد آور چهار قبله و چهار فصل و نیز چهار عنصر اربعه (آب ، خاک ، آتش و باد) است و نقطه در خوشنویسی نیز به همین شکل مهم است (تصاویر ۹ و ۱۰).

د : در مرکز هر لت ، قابی ترنجی چلیپایی با شمشه ای مدور و محرز و مذهب و مرصع به سفیدآب و سرنج همراه با دونیم شمشه محرابی در صدر و ذیل به الوان سرنجی - زرنیخ وابی دیده می شود .

هـ : در مرکز هر لت قابی ترنجی چلیپایی با شمشه ای مدور محرز ، مذهب و مرصع به سفیدآب و سرنج و دونیم دایره در صدر و ذیل به الوان سرنجی

- زرنیخ و آبی ، داخل نیم دایره های صدر و ذیل
 بایعبارت «تقر الدعاء قبل تلاوه» و داخل شمسه مدور
 متن دعای قبل از تلاوت قرآن کتابت شده است که
 به خط ثلث و قلم شنجرف است (تصویر ۱۱).
 درلت دوّم در داخل چلیپای شمسه ای به قرینه
 همین طرح ، دعای بعد از قرائت کلام الله به همان
 خط و رنگ کتابت شده است .

نتیجه

از ابتدای ورود اسلام به ایران ، هنرمندان زیادی با اعتقادات قلبی به اسلام به ویژه
 مذهب تشیع خود و هنر خود را وقف عالم تشیع نمودند . هرچند بسیاری از هنرمندان در
 سده های اولیه با تقیه نسبت به مذاهب خود (تشیع) آثاری را به صورت نمادین و رمزگونه
 آفریدند . اما در برخی دوره ها و حکومت های شیعی در ایران آثار بارزتر رخ نمود . بیشتر
 این هنرمندان ، هنر و ابداعات خود را در راه توسعه ، ترویج و تکمیل کتابت قرآن کریم به
 کار گرفتند . یکی از ایشان علیرضا عباسی خوشنویس عهد صفوی است که قرآن کریم
 نگاشته شده توسط او ، از لحاظ خوشنویسی ، تذهیب و سایر امور فنی در خوشنویسی
 بی همتا می باشد . زیبایی شناسی های به کار رفته در این اثر گرانقدر در کمتر قرآنی
 دیده شده است . تقارن جانی ، حسن مجاورت ، موازنه در میان سطرها ، حسن موضع
 و سواد و بیاض و ترکیب های مختلف برخی از حروف و ... از این دسته زیبایی شناسی
 ها هستند .

منابع و مآخذ

- افشار ، ایرج ، خط علیرضا عباسی نزدیک عقدا ، کنارگاوخونی ، مجله یغما ، سال بیستم ، ۱۳۴۶ .
 اسکندربیک منشی ، تاریخ عالم آرای عباسی ، به کوشش دکتر ایرج افشار ، امیر کبیر ، ۱۳۵۰ .
 شریعتی ، علی ، راهنمای خراسان ، انتشارات الفباء ، چاپ دوم ، زمستان ۱۳۶۳ .
 عالی افندی ، مصطفی ، مناقب هنر وران ، ترجمه دکتر توفیق سبحانی ، تهران ، سروش ،
 ۱۳۶۹ .
 قاضی احمد منشی قمی ، گلستان هنر به تصحیح احمد سهیلی خوانساری ، تهران ، کتابخانه
 منوچهری ، ۱۳۶۲ .
 هنرفر ، لطف الله ، اصفهان ، تهران ، کتابخانه حبیبی سابق ، ۱۳۴۶ .
 هراتی ، محمد مهدی ، تجلی هنر در کتابت بسمله (فارسی ، عربی ، انگلیسی) ، مشهد ، آستان
 قدس رضوی ، ۱۳۶۷ .
 فضائلی ، حبیب الله ، اطلس خط ، اصفهان ، مشعل ، ۱۳۶۲ .
 فضائلی ، حبیب الله ، تعلیم خط ، تهران ، سروش ، چاپ سوم ، ۱۳۶۲ .

٦
 لَمْ يَغْفِرْ لَكُمْ أَنْتُمْ تَنْظُرُونَ وَإِذْ قَالَ مُوسَى
 لِرَبِّهِ لَيْلَةً إِنَّهُ لَنَجَّائِ الْعَالَمِينَ مِنَ عِبَادِهِ الَّذِينَ ظَلَمُوا
 إِنَّ غَفْوَةَ الْعَالَمِ لَكُنْ مِنْ عَذَابِ لَوْلَا فَاسْأَلْهُمُ
 وَإِذْ أَنْشَأَ مُوسَى الْكَوْبُ وَالْفِرْعَوْنَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ وَإِذْ
 قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ لَقَوْمِي إِنِّي كُنْتُ مِنَ الْمُنْظَرِينَ
 فَاسْأَلْهُمْ الْعَجْلَ فَوَبَّوْا بِالْبَارِكَةِ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ
 إِنَّكُمْ كُنْتُمْ عِدَائِي وَأَنْتُمْ كَوَالِدُونَ
 إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ
 الْحَقُّ عَلَى اللَّهِ جَهَنَّمَ فُلُكُكُمْ لَفُضَاءَةٌ
 وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ثُمَّ نَعْنَاكُمْ مِنْ غِلَاوَنِكُمْ